

רשימות

בן-ציון ב"ץ ז"ל

איש ריב ומרון היה ב"ץ כץ כל ימיו. לא בכדי מסמלים הרישא והסיפא לפעלו — „מזקנים אתבונן“ (תרנ"ד) מזה ומאמרו האחרון, ימים ספורים לפני פטירתו נגד הרב נסים, מזה — את הטמפראמנט המלחמתי שלו, שלא שכך במשך ששים ושתיים שנה. ב„מזקנים אתבונן“ יצא נגד הרבנים המחמירים בדיני טריפות ומכבדים את עול הרלות, הקשה בלאו הכי, על המוני בית ישראל; בחריפות דומה יצא נגד הרב נסים על נסיונותיו לקיים את שלטון ההלכה במדינה חילונית. בין רישא וסיפא אלה משתרע כר גרוב של פעילות, בתחום הספרות והחיים, שכל עיקרה להט בלתי מצוי שהגיעו ללכת בסופו של רבד לעתונות, האפיק הנאות ביותר לזיקתו העמוקה לבעיות היום והשעה.

פסיעה זו על שתי הסעיפים, בין המדע והעתונות, יסודה אף היא בכך, שהמדע שלו, בין שעסק בתקופות קדומות ובין שענינו בתקופות מאוחרות יותר, היה רצוף מאבק, שביקש לערער תפיסות מסוימות ולהקים אחרות במקומן. דומה, מגמה זו יותר משהיא חופפת את שפע הראיות וההוכחות היא תואמת ליצר המלחמתי שלו, הניזון מהכרתי הברורה: כשם שהרבנים טועים ומטעים אף אנשי המדע כך, ואפילו במקצוע כה גרוש אצלנו ואצל חכמי אומות העולם כחקר ימי הבית השני על כל המאבק הכיתתי החרדי.

דומה שפולמוסו עם הרבנים בראשית צעדיו לא הרווהו נחת, שכן לא נודעו: הללו במידה שיער, ואולי גם עברו עליו במנוד ראש לסדר היום, שאפילו „עילוי“ נודע הוא בימים ההם, אין משגיחים בצעיר מתפרץ, ביחוד כזה שכל כוונתו לעקור נטוע. השתתפותו בעתונות סללה לו את הדרך לרשות היחיד שלו, לעתונו „הזמן“ שהקים ב־1904, היא האכסניה ששימשה חממה לצעירי הסופרים והמשוררים, מאבות ספרותנו החדשה, ואף כאן אפייני הוא לבן-ציון כץ שנפתל נפתולי אלוהים עם הצנזור שלא ימחוק לו את התיבה „להילחם“, שהיתה מצויה במאמר הפרוגראמטי, והכוונה היתה כמובן למלחמה בממשלה לשם השגת זכויות מלאות לאחינו בני ישראל. הצנזור עמד בכל תוקף להמיד אותה תיבה באחרת: „להשתדל“. וכמובן שלא איש כבן-ציון כץ יקבלנה, וביחוד שדיח השתדלנות הנודעת נודף הימנה. לבסוף הוסכם על פשרה ב„להתאמץ“, תיבה לא קרירה ולא חמימה, אבל לא היה בה, בכל זאת, זכר לשתדלנות והיה בה בכל זאת פתח תקווה למלחמה.

והמלחמה היתה רבת גוונים, הן בפנים המחנה והן מחוצה לו. הימים ימי אוגאנדה והתנועה הציונית מפולגת ושסועה, וכן היו אלה ימי מלחמת יאפאן רוסיה על הצנזורה החמורה, שביקשה להסתיר את הדקבון בממשל הצארי, שהביא לבסוף לתבוסה ולתסיסה המהפכנית. בתולדות העתונות העברית תופס „הזמן“ מקום מיוחד בצביונו המלחמתי והתוקפני — והוא דבר בלתי שכיח בנסיבות הימים ההם. אף המלחמה באוגאנדה לא היתה לרוח הרוב של התנועה הציונית. וזכותו של כץ הוא שעתונו תפס מקום נכבד בשליש הראשון למאה הנוכחית וביחוד שהוא הופיע בזמן שבו לא ראה אור שום עתון אחר (בשנות המהפכה הראשונה). אף הספרות העברית חבה ל„הזמן“ חוב נכבד המחכה עדיין לפרעונו, תיאוריו המפוארים הבלתי נשכחים של י. ד. ברקוביץ ב„הראשונים כבני אדם“ שלו הם תרומה יקרה לכך.

אם אין מלחמה באה הפעלתנות היתירה ומשלימה את הצורך הנפשי הזה לבן-ציון כץ. הרי „העם“ המוסקבאי, שבן-ציון כץ היה יוזמו ואחד מעורכיו, והרי הוצאת שטיבל בראשיתה ואחר כך בתקופת ברלין ושרשרת מעשים, הדורשת לפרקים סיכון לא קטן (מאמציו להוציא את ספריתו של הבארון דוד גינזבורג מרוסיה לירושלים וכיוצא בזה). בהצטמצם שטחי פעולתו בחוץ לארץ ובעלותו ארצה, על סף הזיקנה, הוא מחדש פה

נעוריו, אם בהוצאת עתונים, שאינם מאריכים ימים ואם בסידרת מלחמותיו, החל במשפט ארלוזורוב עד לימיו האחרונים.

במשפט ארלוזורוב היה כץ בין היחידים שלא גרסו את התפיסה, שלא יתכן ויהודי יהא ברוצחי נפשות, תפיסה שנתערערה עד מהרה, אלא נשען בעיקר על ההוכחות שבידו. לאחר מכן באה מריבתו עם היסטוריוני הבית השני, בספרו המקיף: „פרושים, צדוקים, קנאים, נוצרים“, וכהמשך לכך קונטרסו על המגילות הגנוזות וסידרת המאמרים על מגילות אלה. מאמרים וגם מכתבים גלויים הדפיס בשנותיו האחרונות בענין כיתות הבית השני והמגילות הגנוזות. אף תבע דיון פומבי בעל פה, שם ביקש להשמיע דעותיו והשקפותיו, שהן כמובן בניגוד למקובל „וכל מה שנכתב עד עכשיו אין להביא בחשבון ויש לשנות כל מה שלמדנו, ולכתוב את ההיסטוריה מתקופת הבית השני מחדש“.

יטעה האומר שמאבק זה בענין תפיסת הבית השני היה בו כדי ספיגת מרצו המלחמתי. עדיין נותר לו די והותר כדי להתדיין עם מ. סמילנסקי בענין תפיסה מוטעית של אחד העם ואחד העמיות, ולרמוז בקצרה שמשנת הרב פגומה ולקויה, וכן להתדיין עם מקדירי פני מדינתנו ובין דיון לפולמוס לפרסם זכרונות מרובי ענין בעתונות יידיש באמריקה.

לכאורה זכה לשיבה טובה. אולם למקרא מאמריו האחרונים, וביחוד האחרון בהם, באה פטירתו כאפתעה. היתכן ובא קץ לאותו מרץ שופע וסמבטיון זה נח לעולמים מזעפו?